

l'edició, amb pròleg de Damià Duran. Així mateix, la portada també fou dissenyada per Jaume Ramis Sureda, fill de F. Ramis. Cal destacar d'aquest volum obres com *D'una gentil donzella*, *Nit silenciosa*, *Otra vez Navidad*, *Una noche oscura* o la nova sintonia del concurs, *Porto Cristo escampa al vent abans d'arribar Nadal*.

De tota manera, mestre Ramis explicà en diverses entrevistes als mitjans de premsa locals que el total de nades compostes arriba a les quatre-centes. Tot un conjunt musical que s'alimenta d'arrels populars i mostra com a principal característica una inspiració melòdica que difícilment trobam en altres compositors. Pensam que, en el món d'avui dia, F. Ramis hagués fet carrera en el món televisiu, on la seva capacitat d'inventiva hagués trobat destí en el disseny de sintonies, anuncis publicitaris, músiques per a espectacles...

La majoria d'aquest repertori està publicat, així com cinc cassetts de la casa Maller, però ara mateix descansa esperant una nova empena que el torni a apropar al poble mallorquí.⁵

⁵ Agraïm l'ajuda sempre generosa de Bartomeu Carrió Garau en la correcció del text. Moltíssimes gràcies.

Els germans Lliro i en *Menut*: navegant cap a sa Vall

Bàrbara Duran Bordoy

La present comunicació és, sobretot, un document gràfic que mostra les cares d'una Mallorca que, iniciat el segle XXI, reuneix aspectes d'una cultura ancestral mesclada amb les innovacions més modernes.

Els canvis socials, tecnològics i culturals que les darreres dècades han transformat l'illa estan ben documentats, ja que els mitjans de comunicació actuals permeten l'enregistrament immediat dels diferents aspectes de la vida moderna.

Però les estructures socials contemporànies i les noves maneres de viure conviuen encara amb elements que pertanyen a un passat no gaire llunyà, on la percepció dels dies, del temps i de les tasques quotidianes és essencialment diferent.

Les fotografies i el testimoni dels protagonistes d'aquesta comunicació han estat recollits durant l'estiu del 2009 i la primavera del 2010.

Una estranya nau

Si enfilau la carretera del camí de Bendrís quan cau el capvespre d'un dia del mes de juliol o agost, quan les pedres cremen i l'aire entelat per la calor confon la vista, veureu una estranya nau que s'obri camí navegant a vela. I podeu pensar: ara sí que la ment sofreix l'encanteri d'un miratge!

Però, a mesura que us hi acostau, la vela cobra vida i confirmau que es mou lentament. No és un dofí ni una estranya criatura marina allò que estira el vaixell: és un mul que, molt a poc a poc, cobreix el camí sense motar al capdavant d'un carro. La vela, airosa, dona ombra a dos germans que són el testimoni d'una Mallorca que miraculosament perviu avui dia.

Els germans Lliro enfilen el camí de Bendrís cap a sa Vall tots els dies que poden, acompanyats d'en *Menut*. I, acabades les feines, tornen a Manacor.

Diuen que anomenaven *Moro* tots els muls que han tengut. Però avui dia no troben aquest mot gaire adequat i, per això, l'han canviat per *Menut* (encara que el mul sembla de tot menys menut). No saben ben bé quina edat té: el

En Menut

compraren fa molt al mercat de Sineu i sospiten que, tenint en compte que sempre s'afegeix edat a la bístia quan la venen, deu rondar els vint-i-cinc anys. Una edat compromesa, ja que la majoria no arriben ni als vint anys. Però ells cuiden del mul a l'anglesa: els dies que plou, pel camí treuen un llençol de plàstic per cobrir la bístia i així l'animal arriba ben eixut al poble.

Un pot pensar, ateses aquestes premisses, que en *Menut* passarà a la història com un dels animals mítics de Manacor.

A la pregunta de quan temps fa que van a sa Vall, en Sebastià i en Llorenç Amengual Miquel contesten que nou mesos abans de néixer, ja que hi començaren a anar dins el ventre de sa mare.

Cap a sa Vall de la Nou pel camí de Bendris

El camí que segueixen cada dia és el de Bendris¹ o Rotana, situat al nord de la vila de Manacor, que condueix als límits del municipi amb els de Petra i Ariany.

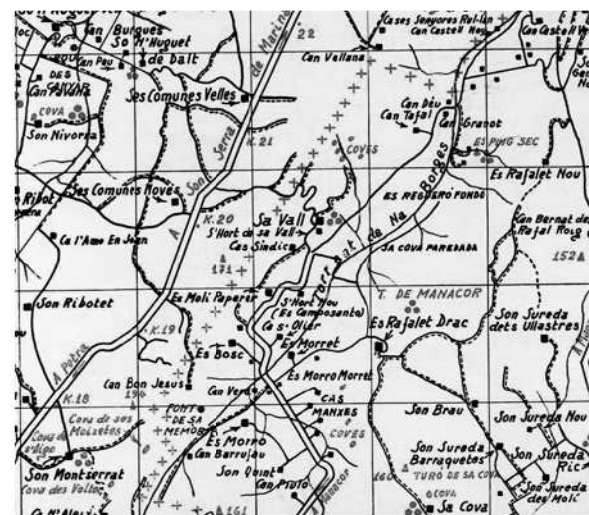
Arriben a la seva rota després d'un viatge que calculen de dues hores i mitja. Les seves rotes són les 32B i 33A, i estan situades passat el molí paperer, a l'indret conegut com el Camposanto. Aquestes rotes formaven part de les terres de la possessió de sa Vall de la Nou, terres que foren segregades entre el 1925 i el 1959 (situades al NE del terme municipal de Manacor).

Geogràficament, sa Vall de la Nou es formà a partir dels terrenys situats a la confluència del torrent de Manacor amb el torrent de sa Valleta, un lloc conegut com el pas de na Bou o el pont de Ferro, on comença na Borges.

La seva rota a sa Vall es regeix pels torns que la Comunitat de Regants² ha distribuït, cada any un torn diferent. Mostren, ben guardat, el paper que acredita

¹ Bendris és un topònim referit a la possessió del terme de Manacor. L'etimologia prové probablement de l'àrab *ibn Idris*, "fill d'Idris", nom propi personal.

² Veure bibliografia pel que fa a la Comunitat de Regants de sa Vall de la Nou.

Al mapa general de Mallorca del *Corpus de Toponímia de J. Mascarió Pasariu* apareix el terme "s Hort Nou", i entre parèntesi "es Camposanto", on estan situades les rotes dels germans Lliro.

cultivaven també altres varietats com la *reineta* o la *guillema*. Pràcticament a cada rota solia haver-hi, també, una pomera de *Sant Joan*.

Sa Vall, de totes maneres, ha vist i veu també tarongers, albercoquers, ametlers, caquiers, cirrers, figueres, magraners, melicotoners, nespleres, noguers, pereres i pruneres. Poca gent ja recorda que el 1944 i anys

Acreditació de l'any 2009.

quines són les hores que els han correspost i ho tenen ben present.

Ara conreen sobretot verdures i el que fa falta per a la casa: mongetes, pebres i albergínies, tomàtigues. Però recorden bé quan sa Vall coneixia d'altres cultius; saben que aquest indret era conegut per les seves pomeres.³

Conten que, arribat un punt, les pomeres són uns arbres que deixen de produir. Anomenen les varietats de *daniela* i *marinera*. Sabem que s'hi

³ El meu pare, Nofre Bordoy Riera, recordava perfectament carros carregats de pomes anant i tornant pel camí de Bendris. Descrivia sa Vall com un autèntic jardí on els arbres eren tan espessos que a davall gairebé sempre feia ombra.

Feinejant

següents varen ser molt plovers, i alguns propietaris transformaren les torrenteres per sembrar arròs dins els terrenys negats.

Dinen a la rota i aquest dinar canvia segons l'estació de l'any. Curiosament, a l'estiu tenen més temps per cuinar i solen fer una mica de calent.⁴ A l'hivern, la claror del dia se'n va més aviat i per això solen menjar fred, un dinar més

senzill i que no necessita de cuina. Netegen una mica el dos plats usats i els pocs coberts a la síquia.

Tenen una mica de païssa on en *Menut* descansa i menja.

Arribada l'hora de partir, enfilen cap a Manacor. A l'estiu posen una vela i aquesta és la que transforma el carro gairebé en un llaüt governat per un mul. L'operació de plegar i desplegar la vela recorda, per un moments, una estampa marinera.

A l'hivern s'ha de partir més prest i, cap al vespre, és la seva germana qui els espera a Manacor amb una mica de calent.

Llaurant

4 Un dels dies d'entrevista cuinen arròs amb colomí, però no empren tot el colomí i em conviden a comprovar que els n'ha quedat molt. El tenen tapat amb un drap i preparat ja sobre el carro per tornar-lo a Manacor.

Netejant un poc.

En Llorenç és el més jove, té ara 75 anys. En Sebastià Amengual Miquel en té ara mateix 80 (l'any 2010). Però, com ells mateixos diuen, l'estiu passat en tenien 74 i 79 respectivament. Són *Lliro* de malnom, o també *Pastes*. Tota la seva vida han fet feina treballant al camp, fent-se càrrec de diferents bocins que conreaven, un d'ells prop de Bendrís, a Son Lluens.

Una filosofia personal

A la qüestió de si el món ha canviat molt, troben que no gaire. El que han canviat són les persones, diuen.

Quan els demanam per fer-los l'entrevista:

«- Bé, i si venim a demanar-vos dues preguntes, quin dia sereu per aquí?

- Eh! Avui, avui hi som...

- Què li diuen al mul?

- Noltros, a tots es muls que hem tengut els hem anomenat *Moro*. Però ara... Vaja, no està gaire ben vist. Per això li deim *Menut*.

- Qui m'ho hagués dit, a mi, que em costaria tant pujar al carro d'aquesta manera...!»

En Menut descansant

Saben de la seva importància iconogràfica, perquè contenen que els han fet fotos incomputables vegades.⁵

5 Volem agrair la col·laboració de Llorenç Rosselló Galmés, *Gris*, que ens ha permès publicar aquesta fotografia feta l'estiu del 2009, i també a Pere Rufiandis Cabrer, que ens ajudà generosament a recuperar arxius informàtics perduts. Així mateix, el nostre reconeixement per tota la informació proporcionada per Joan Vey Pol.

Desplegant la vela.

Els germans *Lliro* saben bé qui enganxa encara i qui no, i recorden “un jove de per devora sa Canova, encara enganxa... Però el carro no és com el nostre, va amb un carro bo, amb bandes i rodes de ferro...”.

La notícia intriga una mica, sobretot perquè un dia d'estiu un carro tirat per un cavall avança veloç per

En Sebastià

En Llorenç

l'avinguda Mossèn Alcover, i volta a l'alçada de la fonda de Can March.

El jove en qüestió és en Joan Vey (31 anys), que té una col·lecció de carros i

Cap a Manacor

tota casta d'aparells agrícoles a ses Pa-rellades, a l'indret conegut com es Xalet d'en Pol. En Joan és aficionat des de petit als cavalls, a enganxar i a recuperar tota casta de feines agrícoles. És propietari de dos cavalls mallorquins i d'una mula de Ciutadella. Efectivament té un carro amb bandes i rodes de ferro (de Manacor però comprat a Petra) que és conegut com a *carro curt*. També és propietari d'un carretó comprat a Algaida i d'un altre comprat a Lloseta, però fet a Pollença. Així mateix, és propietari d'un *carro llarg* o *baix* de garbejar, amb rodes de llanta.

Esmenta una normativa dels anys seixanta que obligà a canviar les rodes de ferro per rodes de goma. Això explica que el *carro llarg* que porten els Lliro tengui les rodes de goma.

En Joan és un digne continuador de la tradició d'enganxar dins el camí de Bendris fins ben entrat el segle XXI.

«- I què fareu quan en es mul li passi qualque cosa?»

- Ara sí que demanes una cosa... Idò, què farem?»

Aquesta és la resposta davant d'un futur que cada vegada queda més proper.⁶

Quina és l'aportació dels Lliro avui dia? Encara mantenen un sistema de vida ancestral que conviu amb

Pel camí de Bendris

⁶ De fet, durant el procés d'investigació i redacció de la comunicació, les coses han canviat substancialment. Menut, durant l'hivern i estiu del 2010, ja no ha fet el viatge diàriament. Només a principis de setmana tira del carro, queda un parell de dies a sa Vall i després, arribat el dijous o el divendres, torna a Manacor. Així que l'estampa del mul navegant ja no és quotidiana, sinó setmanal.

Joan Vey per l'avinguda Mossèn Alcover l'estiu del 2009.

la Mallorca més moderna, abocada a canvis sociològics i econòmics que eren impensables fa unes dècades.

Els, aliens a tot això, mantenen la seva personalitat i idiosincràsia sense por. Segueixen amb la seva vida, adaptant-se a cada una de les variables que es van introduint: ja sigui pel mal temps, ja sigui per motius de salut, ja sigui perquè en *Menut* té vint-i-cinc anys...⁷

BIBLIOGRAFIA:

- ADROVER ROSSELLÓ, Pedro (2002). *Alquerías y viejas "posessions" de Manacor*. Manacor: Gràfiques Muntaner.
- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de B. (1980). *Diccionari català, valencià, balear*. Vol. II. Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR (1984). *Las Baleares*. Palma de Mallorca: José I. de Olañeta, Editor.
- MASCARÓ GALMÉS, Martí; ANTICH ADROVER, Francesc; SEGURA CORTÈS, Pere A.; SALOM SANCHO, Josep M. (1999). *Els regants de sa Vall de la Nou*. AJUNTAMENT DE MANACOR: El Gall Editor.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1987) *Mapa general de Mallorca*. Palma de Mallorca: Jorvich, S.L.
- SITJES VILARÓ, Eugènia (2007). "Les ampliacions modernes del sistema hidràulic de sa Vall", dins AJUNTAMENT DE MANACOR. *Manacor, tradició i modernitat (s. XVI- s. XIX)*. IV *Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Manacor: Gràfiques Muntaner.

⁷ Agraïm la correcció del text a Bartomeu Carrió Garau.

En Parragó, un lladre manacorí del segle XIX

Antoni Pasqual Andreu

Introducció

Totes les comunicacions que apareixen en els sis toms de les Jornades d'Estudis Locals, i les que apareixeran més endavant, són com un ull de bou que ens permet guaitar en el passat del nostre poble. Perquè la nostra història no coixegi, és convenient que sigui escrita després d'estudiar i analitzar des de tots els caires possibles els esdeveniments del passat, així com els personatges que per la seva obra o fets han influït en el seu desenvolupament. Una de les coordenades que situen ara Manacor en aquest punt exacte del món és d'essència immaterial i està forjada amb les actituds, les decisions, les accions i els gusts de les manacorines i els manacorins, i algun extern que ens ha precedit, així com la dels ciutadans que ara hi vivim. L'aliatge s'estructura de l'esforç, la bonhomia, la intel·ligència i el coratge que hom té o ha tingut, com també de la maldat, l'abandonament, la covardia i el consentiment.

Aquest estudi pretén perllongar dins el record del poble un dels personatges manacorins que per les seves accions i fets es guanyà estar damunt una peanya d'un museu, però dins la sala on es localitzen els individus foscs de la nostra història. Aquest personatge, ni més ni manco, era n'Antoni Rosselló, *Parragó*, el qual fou un dels membres més destacats d'una quadrilla de lladres que perpetrà uns fets delictius i criminals que varen commoure seriosament la societat mallorquina de la segona dècada del segle XIX. Tant és així, que ara, ja de ple dins el segle XXI, encara podem trobar viu, però com un caliuet colgat de cendra, aquest trasbals, aquest mal record que han heretat els nostres padrins dels seus. Creureu que encara hi ha gent major a més d'un poble de l'illa que coneix aquest personatge encara que ni d'un bon tros hagi viscut a temps seu? Uns parlen dels robatoris comesos; altres només en coneixen una cançó o un topònim relacionat. Hi ha gent que en sap una frase feta o on hi ha, o hi havia, plaques col·locades per recordar que en aquell indret el lladre n'havia fet, de les seves.